

๕. ตำราคุณค่าความสำคัญ

....มารู้คุณค่างานศิลป์
ภูมิปัญญาบรรพชนไทย

บทที่ ๕

ดำรงคุณค่าความสำคัญ

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังของนักเรียน

๑. อธิบายคุณค่าของวรรณกรรมท้องถิ่นได้อย่างถูกต้อง
๒. อธิบายบทบาทของวรรณกรรมท้องถิ่น
๓. บอกแนวทางการอนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่น

ความสำคัญของวรรณกรรมท้องถิ่น

วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นแหล่งบันทึกประสบการณ์ของบรรพบุรุษไทยสืบทอดกันมาหลายร้อยปี นับเป็นวรรณกรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของมวลชนในแต่ละท้องถิ่น และดำรงอยู่ได้ก็ด้วยมวลชนของท้องถิ่น จึงมีความคิดความรู้สึก เรื่องราวเหตุการณ์ของคนในท้องถิ่นที่ต้องการและไม่ต้องการหรือปรารถนาบรรจุอยู่อย่างพร้อมสรรพ สิ่งเหล่านี้จะแทรกซึมเข้าไปสู่ความคิดและจิตใจของคนในท้องถิ่น แต่ละยุคแต่ละสมัยสืบทอดกันมา จนหล่อหลอมให้คนในท้องถิ่นของไทยทุกท้องถิ่นสะท้อนความศรัทธาในศาสนาและคำสอน โดยเฉพาะเรื่องกฎแห่งกรรมความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์

หลักศาสนาของแต่ละท้องถิ่นมีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดทัศนคติที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นและค่อยแทรกซึมฝังลึกอยู่ในความคิดของกลุ่มชนในท้องถิ่นดังนั้นการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นก็คือการศึกษาให้เข้าใจตัวเรานั้นเอง

นักมานุษยวิทยาและนักคติชนวิทยาเชื่อว่าวรรณกรรมมีบทบาทสำคัญหลายประการ คือ

๑) ให้ความบันเทิง วรรณกรรมท้องถิ่นที่ให้ความบันเทิงแก่ประชาชนในโอกาสต่าง ๆ ได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก เพลงประกอบการละเล่น เพลงที่หนุ่มสาวร้องในขณะที่ทำงาน ได้แก่ เพลงเกี่ยวข้าว เพลงสงพาง หรือเพลงที่ละเล่นในเทศกาลนักษัตฤกษ์ ได้แก่ หมอลำ เพลงเรือ เพลงพวงมาลัย เพลงพืชมาน นอกจากนี้อการละเล่นนิทานการละเล่นละครชาวบ้านต่างก็มีจุดประสงค์เพื่อความบันเทิงและเป็นการใช้เวลาว่างให้สนุกสนาน โดยได้รับคติธรรมคำสอนที่แทรกอยู่ด้วย

๒) ให้การศึกษา ตามปกติชุมชนแต่ละแห่งผู้ใหญ่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้สึกให้แก่เด็กวิธีถ่ายทอดนั้นทั้งการบอกเล่าโดยตรง และการบอกเล่าด้วยนิทานหรือจัดประสบการณ์การทำงานให้แก่เด็กแต่ละช่วงของชีวิต วรรณกรรมท้องถิ่นที่มีจุดประสงค์ในการสั่งสอนประชาชน ได้แก่ สุภาษิตและนิทาน วรรณกรรมพุทธศาสนาและวรรณกรรมคำสอน เรื่องที่สอนมีตั้งแต่หลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น ทำดีได้ดี การทำชั่วได้ชั่ว หลักการดำเนินชีวิตครอบครัว หลักราชการและค่านิยมในสังคม ตัวอย่าง เช่น วรรณกรรมภาคอีสานเรื่องพระยาคำกองสอนไพร่ สอนหลักการครองเรือน โดยกำหนดคุณสมบัติของผู้ชายและผู้หญิงที่ดี กำหนดหน้าที่ของพ่อเรือนแม่เรือน นอกจากนี้ชาดกต่าง ๆ สอนให้รู้จักกฎแห่ง

“ผาแดง-นางไอ่” ตำนานรักลึกซึ้ง หนึ่งหญิงสองชาย

กรรมและความมุ่งมั่นกระทำความดี ละเว้นกรรมชั่วการอุทิศตนเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นจากกิเลส เช่น พระเวสสันดร

๓) รักษาแบบแผนพฤติกรรมที่ยอมรับกันในสังคม วรรณกรรมท้องถิ่นประเภทสุภาษิต เพลง

กล่อมเด็ก นิทานผจญภัย กลอนนิทาน มีหน้าที่เผยแพร่แบบแผนพฤติกรรมซึ่งสังคมยอมรับกันว่าดี นอกจากนั้นก็ยังสามารถเตือนภัยบุคคลที่พยายามเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางสังคมด้วยการล้อเลียน การล้อเลียน การแต่งเรื่องขึ้นมากล่าวถึงสิ่งไม่ดีของบุคคลนั้น เช่น ความเห็นแก่ตัว ความหลอกลวง ความโลภ โดยสร้างนิทานตัวละครในนิทานให้มีความชั่วร้ายดังกล่าวนั้น

นอกจากนี้ยังสรรเสริญยกย่องให้กำลังใจ ต่อบุคคลที่มีพฤติกรรมเป็นไปตามบรรทัดฐานสังคม วรรณกรรมท้องถิ่นจึงมีส่วนสร้างความมั่นใจให้กับสังคม

๔) ระบายความเจ็บปวดและคับข้องใจของชาวบ้านให้คลี่คลาย วรรณกรรมท้องถิ่นบางเรื่องเกิด

จากจินตนาการของมนุษย์ เช่น นิทานมหัศจรรย์ นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ นิทานอธิบายเหตุ วรรณกรรมเหล่านี้ บางครั้งได้เผยให้เห็นถึงความคับข้องใจและความพยายามของมนุษย์ที่จะหนีไปจากความกดดันทางเศรษฐกิจหรือความกดดันจากข้อห้ามที่เป็นระเบียบประเพณี เช่น ให้เคารพญาติผู้ใหญ่ ห้ามแต่งงานระหว่างญาติสนิท ให้เคารพพระภิกษุสามเณร ให้จงรักภักดีต่อผู้นำ โดยมีนิทานที่ล้อเลียนพระภิกษุ เรื่องของผู้นำชั่วร้ายเห็นแก่ตัว เรื่องที่กล่าวถึงเพศสัมพันธ์ในหมู่ญาติสนิท เช่น พี่เขยกับน้องเมีย นิทานพระภิกษุกับตีกา นิทานเหล่านี้แสดงถึงความปรารถนาของชาวบ้านที่ต้องการหนีข้อจำกัดดังกล่าวจึงล้อเลียนให้ขบขัน

๕) บันทึกสภาพสังคมและวัฒนธรรม วรรณกรรมท้องถิ่นแต่ละประเภทมีส่วนในการบันทึก

สภาพสังคมแง่ใดแง่หนึ่งไว้ทั้งโดยตั้งใจและมีได้ตั้งใจวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทตำนานศาสนาตำนานวีรบุรุษเป็นแหล่งรวมเรื่องราวในท้องถิ่นด้านคติความเชื่อ ค่านิยม โลกทัศน์สภาพความเป็นอยู่ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ข้อพิพาทระหว่างสังคมหนึ่งกับอีกสังคมหนึ่ง เช่น วรรณกรรมเรื่องท้าวสุ่งท้าวเจือง กล่าวถึงการทำสงครามเพื่อปกป้องหญิงที่ตนรักและการทำสงครามเพื่อขยายอาณาเขต ส่วนวรรณกรรมประเภทคำสอนบันทึกอุดมคติและค่านิยมในสังคม เช่น กลอนสอนน้องพาลีสอนน้องคำกลอนและสวัสดิรักษาคำกาพย์ของภาคใต้ เป็นต้น วรรณกรรมท้องถิ่นนอกจากจะบันทึกสภาพสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นสิ่งอธิบายเหตุผลในการประกอบประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ว่ามีความเชื่ออย่างไร มีวิธีการอย่างไร ช่วยให้บรรทัดฐานและค่านิยมของสังคมดำเนินไปอย่างถูกต้อง และย้ำเตือนให้ชาวบ้านปฏิบัติตามที่บรรพชนได้ทำกันสืบมา

บทบาทของวรรณกรรมท้องถิ่น

วรรณกรรมท้องถิ่นมีบทบาทต่อผู้อ่าน และชุมชนที่เป็นเจ้าของวรรณกรรมหลายประการ สังคมไทยในอดีตผู้อ่านออกเขียนได้เป็นเพียงคนกลุ่มน้อยที่จำกัดอยู่ในหมู่ผู้นำ พระภิกษุและผู้ผ่านการบวชเรียน ประชาชนทั่วไปรับรู้และรับรสรวรรณกรรมต่าง ๆ โดยการฟังจากผู้อ่านหนังสือแตก (ชานาญ

การอ่าน) ฟังการขับลำ การเทศน์ การดูละครพื้นบ้านและดูหนังประโมทัยหรือหนังตลุง ดังนั้น วรรณกรรมไทยยุคก่อนที่การพิมพ์แพร่หลายจึงเป็นวรรณกรรมสำหรับการฟังและดู โดยแต่ละท้องถิ่นมี ประเพณีการขับลำ การอ่านหนังสือในชุมชน การเทศน์และมหรสพพื้นบ้านที่คล้ายกัน ภาคเหนือมีการ ขับขอ (การขับลำ) โดยช่างขอ (ผู้ขับลำ) ที่ได้รับการฝึกฝนและมีดนตรีประกอบ ชาวเหนือนิยมขับขอ เกี่ยวโต้ตอบระหว่างหนุ่มสาว มีการนำนิทานพื้นบ้านเรื่องใดเรื่องหนึ่งตอนใดตอนหนึ่งมาขับ เช่น ขอ พระลอ ขอเรื่องน้อยใจยา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีประเพณีอ่านวรรณกรรมในชุมชน เช่นงานขึ้นบ้าน ใหม่ งานแต่งงาน งานบวชลูกแก้ว (บวชเณร) และงานปอยเข้าสังข์ (ทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ) ผู้อ่านอาจเป็นสมาชิกในครัวเรือนเจ้าภาพหรือคนอ่านหนังสือแตกที่มีอาชีพรับจ้างอ่าน เรื่องที่นำมาอ่าน เป็นนิทานประเภทคำวธรรมละคำวขอ ส่วนภาคกลางและภาคใต้มีประเพณีการสวดหนังสือ การแห่ การเทศน์ในหมู่บ้านและชาวดัดเพื่อความเพลิดเพลินและสอนคติธรรมเรื่องที่นำมาสวดหรือแห่มีทั้ง นิทานชาดก นิทานชาวบ้าน พุทธประวัติและเรื่องราวทางพุทธศาสนา ส่วนภาคอีสานมีประเพณีการอ่าน หนังสือนิทานในงานศพและงานสมโภชการคลอดลูก นอกจากนี้ยังมีการขับลำเป็นกลุ่ม ๆ เรียกว่า การ เซ็ง และมีประเพณีการสวดสารภัญญ์ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา เรื่องที่นำมาสวดได้แก่ พระธรรมคำสอน พุทธประวัติ นิทานชาดก นิทานพื้นบ้านและมหรสพที่สวดกันเป็นประจำ นอกจากนี้ชาวบ้านยังรับรส วรรณกรรมท้องถิ่นจากมหรสพประเภทละคร เช่นแบบหนัง ละครรอก ละครชาตรี ลิเก โนราห์ และหมอลำ มหรสพเหล่านี้นิยมนำวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทนิทานไปแสดง

ลักษณะร่วมและข้อแตกต่างของวรรณกรรมท้องถิ่น

๑) ลักษณะร่วมของวรรณกรรมท้องถิ่น

การสร้างสรรค้วรรณกรรมในสังคมไทย โดยภาพรวมมีสองแบบ ลักษณะแรกเป็นแบบพื้นบ้าน ซึ่งมีกำเนิดมาจากชุมชนชนบท อีกลักษณะหนึ่งมีกำเนิดจากราชสำนัก ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองเรียกว่า วรรณกรรมแบบฉบับหรือวรรณกรรมประจำชาติอันเป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมภาคกลาง เพราะมีลักษณะร่วมทางภาษาและเนื้อหา แต่รูปแบบฉันทลักษณ์ซับซ้อนและมีกฎเกณฑ์ตายตัวมากกว่า โดยเหตุที่ชาววังหรือชาวราชสำนักเป็นกลุ่มผู้นำที่ได้มีการศึกษาดี มีการติดต่อสัมพันธ์กับชนชาติอื่นอยู่เสมอ ทำให้ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากชาติต่าง ๆ มาผสมผสานกับวัฒนธรรมของตน เช่น รับเอาภาษาและวรรณกรรมมาจากอินเดีย ชาว อาหรับ เป็นต้น ส่วนวรรณกรรมท้องถิ่นต่างก็มีลักษณะร่วมกันดังต่อไปนี้

ก. ลักษณะร่วมในการสร้างวรรณกรรม ลักษณะร่วมในการสร้างวรรณกรรมเกิดจากอิทธิพลของพุทธศาสนา อิทธิพลทางการเมือง และอิทธิพลทางเครือญาติ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวว่า พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวรรณกรรมภาคใต้ กวี และนักปราชญ์ภาคใต้ล้วนเล่าเรียนจากวัดและได้พุทธปัญญาจากพุทธศาสนา เช่นเดียวกับกวีและนักปราชญ์ในท้องถิ่น พุทธศาสนามีคตินิยมการสร้างหนังสือเป็นพุทธบูชา โดยเชื่อว่าการสร้างหนังสือเพื่อให้ธรรมและให้ความรู้แก่บุคคลอื่นเป็นธรรมทานและ

วิทยาทาน ได้อานิสงส์แรงมากกว่าการให้วัตถุทานจึงมีการนำเอาชาดกและนิทานพื้นบ้านไปแต่งเป็น พุทธบูชา เช่น เรื่องมหาชาติ ทศชาติ พระเจ้าห้าพระองค์ พระมาลัย พุทธประวัติและชาดกชาติต่าง ๆ วรรณกรรมที่แต่งเป็นพุทธบูชาเป็นผู้แต่งบ้างขออานิสงส์ให้ได้ขึ้นสวรรค์ บ้างขอให้ได้พบพระศรีอาริย์ บ้างขอให้เกิดปัญญาและขอให้บรรลุนิพพาน ให้อานิสงส์ทั้งแก่ผู้แต่ง ผู้อ่าน และผู้ฟัง โดยตั้งปณิธานไว้ ดังตัวอย่างเรื่องพระเจ้าห้าพระองค์

“ถ้าบุคคลใด ได้เล่าได้เรียน ได้อ่านได้เขียน ได้เมตตาภาวนา ได้สดับรับฟังพระพุทธศักราช สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งห้าพระองค์ บุคคลผู้นั้นจะได้ อานิสงส์นับด้วยสรวง ไชย ผู้ใดตั้งเนื้อตั้งใจฟังผู้นั้นจะ ถึงโศดา บาปกรรมใดคนทำมา มากน้อยเท่าใดแต่น้อยคும்ใหญ่ ก็หายไปสิ้นสุดครั้นตายจากมนุษย์ ก็จะได้ขึ้นไปเสวยราชสมบัติในสวรรค์สักกเทวโลก และพระนิพพาน ก็มีเป็นเทียงแท้หนักหนาแล”

(พระเจ้าห้าพระองค์ ฉบับวัดบ่อทรัพย์ ท่าแหลมสน อ.เมืองสงขลา)

ประเพณีสร้างหนังสือเป็นพุทธบูชานี้เอง ทำให้แต่ละท้องถิ่นมีวรรณกรรมพุทธศาสนาและ วรรณกรรมชาดกที่มีเนื้อหาลักษณะเดียวกัน เช่นภาคเหนือมีมหาชาติพ่ายพ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี เวสสันดรคำโคลง ภาคกลางมีแหล่งเวสสันดรชาดก

วรรณกรรมเหล่านี้ล้วนเกี่ยวกับพุทธประวัติทั้งสิ้น ส่วนวรรณกรรมชาดกที่มีเนื้อหาดตรงกัน ได้แก่เรื่อง ทศชาติ และเรื่องในปัญญาชาดกของภาคเหนือ ซึ่งแพร่กระจายไปยังภาคต่าง ๆ เช่น เสือโค คำฉันท์ (จากหลวิชัยคำวิชาดก) สมุทรโฆษคำฉันท์ (จากสมุทร โฆษชาดก) บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง (สุวัณณสังข์ชาดก) บทละครนอกเรื่องนางมโนราห์ (จากสุธนชาดก) เป็นต้น

นอกจากนำเรื่องพระพุทธประวัติและชาดกไปปรุงแต่งเป็นวรรณกรรมแล้ว เนื่องจากกวีเป็น พุทธศาสนิกและได้เล่าเรียนเขียนอ่านจากวัด ความคิดและทัศนคติต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรม ประเภทอื่น ๆ ก็ได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมคำสอนพุทธศาสนา ในเรื่องกรรมสังสารวัฏ ไตรลักษณ์ สี่อ กุศลมูล อกุศลมูล ดังตัวอย่าง

ผีว่า โลกปมีศีลตั้งไว้

เวรต้องเกิดมีแท้ตาย

เมื่อมีศีลตั้งแล้ว

เวรจึงเว้นห่าง

ศีลห้าตั้งไว้

ให้ใจตั้งต่อศีล แท้แล้ว

ปาณาเวน

เอาตนหนีหลัก

อย่าฆ่างัวควายช้างม้า

คุณล้นยิ่งประมาณ เจ้าเอย

(พระอริยานุวัตรเขมจารีเถระ ๒๕๑๓ : ๒๖)

อีกประการหนึ่งลักษณะร่วมของวรรณกรรมเกิดจากความสัมพันธ์ทางการเมืองการที่ วรรณกรรมภาคใต้มีฉันทลักษณ์ และเนื้อหาดคล้ายกับวรรณกรรมภาคกลางมากนั้น เกิดจากความใกล้ชิด ทางด้านเศรษฐกิจและการปกครอง โดยหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคใต้ผนวกเข้าเป็นหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถ ทำให้วัฒนธรรมภาคใต้มีส่วนใกล้เคียงกับภาคกลาง ส่วนภาคเหนือ

และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นหัวเมืองประเทศราชที่ราชธานีปล่อยให้ปกครองตนเองจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ วรรณกรรมท้องถิ่นจึงมีแบบแผนเดิมอยู่ โดยเหตุที่บุรพกษัตริย์ของชาวตะวันออกเฉียงเหนือในยุคล้านช้างสืบสายโลหิตเดียวกับราชวงศ์ล้านนา วรรณกรรมภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงมีลักษณะร่วมกันในด้านเนื้อหาและตัวอักษรที่ใช้บันทึก เรื่องคล้ายกัน ได้แก่ ท้าวฮุ่งท้าวเจือง เป็นต้น

ข. ลักษณะร่วมของการอ่านและฟังวรรณกรรมท้องถิ่น การรับรู้รับรสวรรณกรรมท้องถิ่นในแต่ละชุมชนเกี่ยวข้องกับประเพณีทางพุทธศาสนาและประเพณีท้องถิ่น โดยพุทธศาสนามีประเพณีการสวดหนังสือและประเพณีการเทศน์ การสวดหนังสือเป็นการอ่านวรรณกรรมนิทานเป็นทำนองเสนาะตามฉันทลักษณ์ เพื่อความเพลิดเพลินและไพเราะ เรื่องที่นิยมอ่านมีทั้งชาดกและเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่น สังข์ศิลป์ชัยกลอนสวด สุบินกลอนสวด กลอนสวดเรื่องพระไชยสุริยา กลอนสวดพระมาลัยและปลาบู่ทอง เป็นต้น ธรรมเนียมการสวดเป็นที่นิยมในภาคกลางและภาคใต้ ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมสวดทำนองสรภัญญ์ ส่วนการเทศน์ที่นิยมสวดทำนองสรภัญญ์ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษามีการนำทำนองเพลงพื้นบ้าน เช่น ทำนองลำมาผสมผสานกับทำนองสวดสรภัญญ์ ส่วนการเทศน์ที่นิยมอย่างแพร่หลายคือการเทศน์มหาชาติ โดยมีประเพณีทำบุญมหาชาติทุกภาค ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกบุญพระเวส ภาคเหนือเรียกการตั้งธรรมหลวง การฟังเทศน์มหาชาติเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ มีความเชื่อว่าคนที่ได้ฟังเทศน์มหาชาติแล้วจะให้เกิดในศาสนาพระศรีอริย์ นอกจากนี้ยังมีการเทศน์ในวันพระและงานบุญต่าง ๆ ทำนองเทศน์ที่นิยมว่าไพเราะ คือการเทศน์แหล่ เรื่องที่เทศน์คือ นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน และกระهُธรรมกลอนแหล่ที่นิยมกัน ได้แก่เรื่องพระเวสสันดร แหล่เรื่องสุวรรณสาม แหล่นกกระจาบ แหล่ลักษณะวงศ์ แหล่กาเกี แหล่บายศรี เป็นต้น

ประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการเสพวรรณกรรมคือคำขอในภาคเหนือ การอ่านหนังสือผูกและการแสดงหมอลำเรื่องในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนภาคกลางและภาคใต้มีการแสดงละครนอกละครชาตรี และลิเก การสวดหนังสือการอ่านและการแสดงละครพื้นบ้าน ทำให้มีการนำชาดกและนิทานพื้นบ้านไปเผยแพร่ต่อชุมชน และทำให้มีการแต่งวรรณกรรมเพื่อการนี้

๒) ลักษณะแตกต่างของวรรณกรรมท้องถิ่น

วรรณกรรมท้องถิ่นโดยทั่วไปจะประกอบด้วยวรรณกรรม ที่กวีและนักปราชญ์ภายในชุมชนสร้างสรรค์เองส่วนหนึ่งอีกส่วนหนึ่งเป็นวรรณกรรมที่รับมาจากชุมชนอื่นที่มีความสัมพันธ์กัน โดยทั่วไปวรรณกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นเองภายในชุมชนเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความจำเป็นในการดำเนินชีวิต จึงมีส่วนสัมพันธ์กับเงื่อนไขของสังคม เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งแต่ละภาคจะแตกต่างกันไปส่งผลให้วรรณกรรมพื้นบ้านบางเรื่องแตกต่างกันไป เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสภาพทางภูมิศาสตร์กายภาพเป็นที่ราบสูง ต้องประสบปัญหาความแห้งแล้งขาดฝนขาดน้ำ จึงมีวรรณกรรมที่สะท้อนปัญหาการขาดแคลนน้ำคิดความเชื่อเรื่องน้ำ และพิธีขอฝน เช่น เรื่องพระยากันคาก และเรื่องผาแดงนางไอ่ นอกจากนี้แต่ละท้องถิ่นอาจมีประเพณีบางส่วนที่แตกต่างจากแหล่งอื่น มีความเชื่อที่เป็นแบบแผนชุมชน มีศูนย์รวมจิตใจ เช่น ศาสนสถานหรือผู้นำท้องถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะจึง

ทำให้มีตำนานและพงศาวดารที่แตกต่างจากถิ่นอื่น เช่น ภาคเหนือมีตำนานจามเทวีวงศ์ ปัญญาสชาดก ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสตร์ เพราะเป็นดินแดนที่พุทธศาสนารุ่งเรืองกว่าถิ่นอื่นถึงขนาดที่มีการสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งราชวงศ์เม็งราย

ส่วนความแตกต่างอีกประการหนึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงวรรณกรรมที่รับมาจากท้องถิ่นอื่น ให้มีลักษณะท้องถิ่น นักคติชนวิทยาเชื่อว่าเมื่อนิทานถ่ายทอดจากสังคมหนึ่งสู่สังคมหนึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยที่ทำให้เปลี่ยนแปลงได้แก่ ผู้เล่านิทาน ผู้ฟังนิทาน จุดประสงค์ในการเล่านิทาน เนื้อหาของนิทานจะแปรเปลี่ยนไป เมื่อเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปสู่สถานที่หนึ่งกาลเวลาหนึ่งไปสู่อีก กาลเวลาหนึ่ง ด้วยสภาพแวดล้อมและจุดประสงค์ในการเล่าที่ต่างกันออกไป ลักษณะของความเปลี่ยนแปลงคือการละความ การเปลี่ยนรายละเอียด การขยายความ การผนวกเรื่อง การสลับเหตุการณ์ และอนุรักษณ์ตนเอง วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงตามลักษณะท้องถิ่น เช่น เรื่องรามเกียรติ์ เรื่องพระสุธน-มโนราห์ เรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ เรื่องกำกาคำ เป็นต้น วินัย ภูระหงษ์ ผู้ศึกษานิทานเรื่อง พระสุธน-มโนราห์ จำนวนต่าง ๆ ในเอเชียพบว่า มีต้นเค้าจากเรื่องสุธนกุมารราวทานในคัมภีร์ทิพยาว ทาน เป็นต้น เค้าของเรื่องพระสุธน-มโนราห์ ที่แพร่หลายในประเทศไทย ต้นเรื่องเดิมกล่าวถึงพระยานาคชนมจิตรกะ แต่สุธนมโนราห์สำนวนมุขปาฐะของภาคต่าง ๆ ในประเทศไทย เรื่องพระยานาค หายไป ความแตกต่างของวรรณกรรมเรื่องเดียวกันในแต่ละท้องถิ่น นอกจากจะมีการเปลี่ยนเนื้อเรื่อง แล้ว มีการเปลี่ยนแปลงบุคลิกของตัวละครเปลี่ยนชื่อหรือเหตุการณ์ ตัวอย่างเช่นรามเกียรติ์สำนวนอีสาน เปลี่ยนชื่อเมืองของพระรามจาก อโยธยาเป็นจันทบุรีสัตตนาถ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของลาว นอกจากนี้ยัง เปลี่ยนชื่อเมืองลงกาเป็นอินทปตล์ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของเขมร โบราณ ส่วนประเพณีในรามเกียรติ์ สำนวนอีสานเป็นบรรยากาศของท้องถิ่น เช่น หนุมนานเกี่ยวสาวชาวลงกาด้วยผญาเกี่ยวมีการบายศรีสู่ขวัญพระรามพระลักษมณ์หลังจากกลับจากเมืองบาดาล นอกจากนี้ตำแหน่งขุนนางทหารเอกเป็นตำแหน่งตามทำเนียบข้าราชการท้องถิ่นสมัยล้านช้าง

กล่าวโดยสรุป วรรณกรรมท้องถิ่นไทยมีทั้งลักษณะร่วมและลักษณะแตกต่างกับวรรณกรรมแบบฉบับและวรรณกรรมท้องถิ่นอื่น

การอนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่น

การอนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่นมีวิธีการกระทำ ดังนี้

๑. การพยายามทำความเข้าใจวรรณกรรมท้องถิ่นด้วยเหตุและผลวรรณกรรมท้องถิ่นหลายเรื่อง สะท้อนสภาพสังคมที่มีผู้ชายเป็นผู้นำมีภรรยาได้หลายคน เราก็ควรศึกษาให้เข้าใจว่าที่ผู้ชายมีภรรยาหลายคนก็เพราะในสังคมเกษตรกรรมต้องการแรงงานสำหรับช่วยเหลืองาน การมีภรรยาหลายคนย่อมมีบุตรหลาย ๆ คน และทำให้มีแรงงานเพิ่มหลายคนด้วย นั่นแสดงว่าการที่ผู้ชายมีภรรยาหลายคนมีลูกหลานจำนวนมากเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของสังคมในอดีต

๒. การส่งเสริมให้คนทั่วไปสนใจ เห็นคุณค่าของวรรณกรรมท้องถิ่น ด้วยการจัดนิทรรศการ การอภิปราย การแสดงต่าง ๆ ตลอดจนส่งเสริมให้เยาวชนในท้องถิ่นสืบทอดศิลปะวรรณกรรมในท้องถิ่นของตนต่อสังคมภายนอกต่อไป

๓. ช่วยกันเผยแพร่วรรณกรรมท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเล่าเผยแพร่วรรณกรรมในท้องถิ่นของตน เป็นต้น

วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นประสบการณ์แห่งวิถีชีวิตของทุกคนชั้น ที่ได้สั่งสม เป็นพื้นฐานสำหรับก้าวต่อไปสู่ความสำเร็จยิ่ง ๆ ขึ้น

แบบฝึกหัดท้ายบท

ตอนที่ ๑ อธิบายคำตอบให้ถูกต้องชัดเจน

๑. นักเรียนคิดว่าวรรณกรรมท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างไร
๒. จงแสดงแนวคิดในการอนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่นของนักเรียนเอง
๓. วรรณกรรมท้องถิ่นประเภทใดที่นักเรียนชอบมากที่สุด จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบเหตุผล

ตอนที่ ๒ จงเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. บทบาทสำคัญของวรรณกรรมท้องถิ่นมีกี่ประการ
 - ก. ๒ ประการ
 - ข. ๕ ประการ
 - ค. ๑๐ ประการ
 - ง. ๑๕ ประการ
๒. เพลงกล่อมเด็ก มีบทบาทสำคัญในด้านใด
 - ก. ให้ความบันเทิง
 - ข. ให้การศึกษา
 - ค. รักษาแบบแผน
 - ง. บันทึกสภาพสังคมและวัฒนธรรม
๓. ลักษณะร่วมของวรรณกรรมท้องถิ่นมีอะไรบ้าง
 - ก. เป็นพื้นบ้าน
 - ข. ได้รับอิทธิพลจากศาสนา
 - ค. มีความสัมพันธ์ทางการเมือง
 - ง. ถูกทุกข้อ

๔. ข้อใดคือลักษณะที่แตกต่างของวรรณกรรมท้องถิ่น

- ก. การปรับเปลี่ยนเพื่อรับใช้ชุมชน
- ข. สภาพภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์
- ค. ถูกทั้งข้อ ก และ ข
- ง. ไม่มีข้อใดถูก

๕. วิธีการอนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่นมีกี่ข้อ

- ก. ๒ ข้อ
- ข. ๓ ข้อ
- ค. ๔ ข้อ
- ง. ๕ ข้อ

กิจกรรมเพิ่มเติม

-ประกวดโครงงานวรรณกรรมท้องถิ่น

บรรณานุกรม

- กิ่งแก้ว อัดถากร. คติชนชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : หน่วยงานศึกษานโยบายการศึกษาค้นคว้า, ๒๕๑๕.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. คติชนชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการปกครอง, ๒๕๑๖.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. “ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับคติชนวิทยา” เอกสารการสอนวิชาภาษาไทย เล่ม ๘ หน่วยที่ ๑-๗. กรุงเทพฯ : สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗.
- จารุวรรณ ชรรณวัตร. คติชนบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ๒๕๒๑.
- เจือ สตะเวทิน. คติชนบ้านไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๑๗.
- ถวัลย์ มาศจรัส. การเขียนหนังสืออ่านเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ : ธารอักษร, ๒๕๔๘
- ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตน, ๒๕๒๕.
- บุญยงค์ เกศเทศ. ตลอด...วรรณกรรมไทย. มหาสารคาม : นกฮูกการพิมพ์, ๒๕๓๒.
- บุปผา บุญทิพย์. คติชนบ้าน. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๑.
- ประคอง เจริญจิตรกรรม. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.
- ประคอง เจริญจิตรกรรม. วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษาด้านภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖. (คัดสำเนา)
- ประคอง นิมมานเหมินทร์. การแบ่งประเภทนิทานในเอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย ๘ หน้า ๖๐. นนทบุรี, ๒๕๒๗.
- ประทีป ชุมพล. วรรณกรรมภาคใต้. กรุงเทพฯ : วารสารโบราณคดี คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๕.
- ประมวดี คิตตินันต์. คติชนชาวบ้าน การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แพร่พิทยา อินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๑.
- ปราณี วงศ์เทศ. พื้นถิ่นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๑.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๖.
- ไพโรธ เลิศพิสัยกมล. คติชนบ้านล้านนาไทย. เชียงใหม่ : สุริวงษ์บุคเคนเตอร์, ๒๕๑๖.
- กัญญา จิตต์ธรรม. ปริศนาบทกวี. สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา, ๒๕๑๘.
- กัญญา จิตต์ธรรม. เพลงพื้นเมืองภาคใต้. สงขลา : โรงเรียนสตรีศึกษาค้นคว้าสงขลา, ๒๕๑๕.
- มณี พะยอมพงศ์. ประวัติและวรรณคดีล้านนา. กรุงเทพฯ : มิตรการพิมพ์, ๒๕๑๕.

วิเชียร เกษประทุม. นิทานพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๓๖.

ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง. ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗.

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. คติชาวบ้านปักษ์ใต้. พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๑๒.

สุพัตรา สุภาพและสุภาพ. หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส.๕๐๑. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. พัฒนาการชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๗.

อุดม รุ่งเรืองศรี. วรรณกรรมล้านนา. เอกสารโรเนียว มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๖.

อุดม รุ่งเรืองศรี. โวหารล้านนา. เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

,
๒๕๒๖.

